

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF SOCIO-CULTURAL CHARACTERISTICS IN FOLKLORE

Askarova Adolatkhon Mamatkhonovna

Fergana State University, teacher of the Department of Sociology,

e-mail: adolatxonaskarova0@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14540581>

ARTICLE INFO

Received: 14th December 2024

Accepted: 20th December 2024

Online: 21th December 2024

KEYWORDS

Folklore, artistic consciousness, folk creativity, aesthetic analysis, modern culture.

ABSTRACT

This article explores folklore as a unique phenomenon of artistic consciousness. Folklore is analyzed not only as a product of folk creativity but also as a distinctive manifestation in the cultural and artistic development of human consciousness. The study examines the relationship between folklore and artistic consciousness, its social and aesthetic significance, and its role in contemporary culture. Key principles of artistic thought expression through various folklore genres are identified.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК В ФОЛЬКЛОРЕ

Аскарова Адолатхан Маматхоновна

Ферганский государственный университет, преподаватель кафедры социологии,

электронная почта: adolatxonaskarova0@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14540581>

ARTICLE INFO

Received: 14th December 2024

Accepted: 20th December 2024

Online: 21th December 2024

KEYWORDS

Фольклор, художественное сознание, народное творчество, эстетический анализ, современная культура.

ABSTRACT

В данной статье изучено проявление фольклора как формы художественного сознания. Фольклор рассматривается не только как продукт народного творчества, но и как уникальное явление в культурном и художественном развитии человеческого сознания. В статье исследуется взаимосвязь фольклора и художественного сознания, его социальная и эстетическая значимость, а также роль в современной культуре. Показаны основные принципы проявления художественного мышления через различные жанры фольклора.

FOLKLORISTIKADA SOTSIOMADANIY XUSUSIYATLARNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Asqarova Adolatxon Mamatxonovna

Farg'ona davlat universiteti, Sotsiologiya kafedrasini o'qituvchisi,

e-mail: adolatxonaskarova0@gmail.com

ARTICLE INFO

Received: 14th December 2024

Accepted: 20th December 2024

Online: 21th December 2024

KEYWORDS

Folklor, badiiy ong, xalq ijodiyoti, estetik tahlil, zamonaviy madaniyat.

ABSTRACT

Mazkur maqolada folklorning badiiy ong shakli sifatida namoyon bo'lishi o'rganilgan. Folklor nafaqat xalq ijodiyotining mahsuli, balki inson ongining madaniy va badiiy taraqqiyotidagi o'ziga xos hodisa sifatida tahlil qilinadi. Maqolada folklorning badiiy ong bilan o'zaro aloqasi, uning ijtimoiy va estetik ahamiyati, shuningdek, zamonaviy madaniyatdagi o'rni tadqiq etilgan. Folklorning turli janrlari orqali badiiy tafakkur namoyon bo'lishining asosiy tamoyillari ko'rsatib berilgan.

KIRISH

Bolalar folklorini kattalar tomonidan bolalar uchun ijro etilgan asarlarni ham, bolalarning o'zlari yaratgan asarlarni ham chaqirish odat tusiga kiradi. Bolalar folkloriga beshiklar, pestushki, bolalar bog'chalari, til burmalari va qo'shiqlar, teaserlar, qofiyalar, bema'nilik va boshqalar kiradi. Bolalar folklori ko'plab omillar ta'siri ostida shakllanadi. Ular orasida - turli ijtimoiy va yosh guruhlarning ta'siri, ularning folklorlari; ommaviy madaniyat; g'oyalar va boshqalar. Ijodkorlikning dastlabki novdalari, agar buning uchun zarur shart -sharoitlar yaratilgan bo'lsa, bolalarning turli faoliyatida paydo bo'lishi mumkin. Kelajakda bolaning ijodiy ishda ishtirokini ta'minlaydigan bunday fazilatlarining muvaffaqiyatli rivojlanishi tarbiyaga bog'liq. Bolalar ijodiyoti taqlidga asoslangan bo'lib, u bolaning rivojlanishida, xususan, uning badiiy qobiliyatida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

O'qituvchining vazifasi - bolalarni taqlid qilishga moyilligiga tayanib, ularga ko'nikma va ko'nikmalarni singdirish, ularsiz ijodiy faoliyatni amalga oshirish mumkin emas, ularni mustaqillikka, bu bilim va ko'nikmalarni qo'llashda faollikka o'rgatish, shakllantirish. tanqidiy fikrlash, maqsadga muvofiqlik. Maktabgacha yoshda bolaning ijodiy faoliyatining asoslari qo'yiladi, ular rejalashtirish va uni amalga oshirish qobiliyatini rivojlantirishda, o'z bilimlari va g'oyalarini birlashtirish qobiliyatida, his -tuyg'ularini samimiy uzatishda namoyon bo'ladi. Ehtimol, folklor butun dunyo jamiyatining mifologik syujetlari uchun o'ziga xos filtrga aylanib, adabiyotga umumbashariy, gumanistik ahamiyatga ega va eng hayotiy syujetlarni qo'yib yuborgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Sosiologik jihatdan folklorga baho beradigan bo'lsak, uning asosiy tadqiq etish metodologiyasi qiyosiy usullar bilan izohlanib, asosan an'analar va qadriyatlarni o'rganadi. Shuningdek, muayyan bir qadriyat va an'ananing tarkibiy qismini tashkil etuvchi turli xil uzviylikga xos ma'lumotlarni jamlab o'rganar ekan, birinchi navbatda tadqiq etishni muammoning o'ziga xos xususiyatlari va mohiyatiga qaratadi. Ko'plab horijlik, birinchi navbatda G'arb folklorshunoslik maktabi namoyondalari o'z tadqiqotlarini folklorning aholi maishiy turmush tarzining turli qirralari, xususan, turmush tarzi va kundalik hayotga, undagi marosimlar, urf-odatlar, udumlar, an'analar, xalq amaliy san'ati, hunarmandchilik, mahalliy taomlar, bayramlar bilan bog'liq sohalarni o'z ichiga qamrab olgan hodisalarga bag'ishlaydilar. Rossiyalik tadqiqotchilar V.Anikin va Yu.Kruglovlar folklorga oid o'z ilmiy izlanishlarida,

“folkloristika” o‘zining o‘rganish ob‘yeksi va tadqiqot predmetini alohida fan sifatida yuqorida keltirilgan mazmunda ko‘rilar ekan, unda u qaysidir ma‘noda etnografiya, dinshunoslik, psixologiya, san‘atshunoslik, amaliy san‘at tarixi kabi kompleks tadqiqot begilarini ifodalovchi majmuadan iborat bo‘lib qoladi”¹.

Folkloristika nazariy-metodologik jihatdan o‘rganilar ekan, u xalq ijodiyoti namunasi sifatida bir qator soha va tarmoqlarning uyg‘unlikdagi kompleks tadqiqotlari bilan amalga oshirilib kelinadi. Uning bugungi kunda “etnofolkloristika”, “etnolingvistika”, “sosiolingvistika”, “psixolingvistika” va “arxeofolkloristika” kabi yo‘nalishlari mavjud. Bunda, xalq ijodiyotini etnografik tekshirish, mavjud urf-odat, marosim, udumlarni, folklor syujetlari, obrazlar va motivlarni o‘rganish, arxeologik yodgorliklardagi artefaktlarni qiyosiy tadqiq etishlar ifoda etiladi.

Folklor asarlarining yaratilishi va ommalashishi jarayoni xalqning turmush tarzi, urf-odatlarini, milliy mentalitetini aks ettiruvchi dunyoqarashda namoyon bo‘lar ekan, uni an‘analar bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan etnografik kontekstdan ajratib tahlil etib bo‘lmaydi. Sobiq ittifoq (SSSR) davrida etnoslar rivojlanishining tarixiy taraqqiyoti “etnogenez” sohasi muammosi o‘laroq etnologiya fanining o‘rganish ob‘yeksi hisoblanardi. “Etnos”, “etniklik” muhim kategoriya hisoblanib, bevosita uning timsolida faqat ittifoq ilm-fani metodologiyasiga asoslangan “formasili yondashuv” g‘oyasi ilgari surilgan. Etnogenezga ko‘ra “etnos” tushunchasi markaziy ahamiyatga ega bo‘lib, u mavjud ijtimoiy guruhlarning ichki tuzilmasi, etnik identiklik masalalari doirasida tahlil qilingan. ²“Etniklik” tushunchasi esa etnik guruhlarning o‘zaro munosabatlari, ularning o‘zaro ijtimoiy aloqadorligi muammolarini izohlashda qo‘llanilgan. Folklorga oid tadqiqotlar ham ayni shu mazmunda o‘z ifodasini topardi.

Bir tomondan, folklor asarlarida xalqning etnik tabiati bilan aloqador ko‘plab “etnografizm” – qadimiy marosim va rituallar bilan bog‘liq an‘anaviy motivlar tadqiq etilsa, ikkinchi tomondan, folklor asarlari etnologik tadqiqotlar uchun boy material beruvchi muhim asosiy manba hisoblanardi. Sosiologiyada folklorga murojaat qilish orqali tevarak atrofimizni o‘rab turgan borliqning holatini qaysidir ma‘noda o‘zgarishlarsiz, o‘z holatida, yoki to‘qima jilolar bilan “to‘yintirilgan” holatda qabul qilishimiz mumkin. Mumtoz sosiologiya nazariyotchilaridan biri M.Veber ijtimoiy borliqni tasniflar ekan, quyidagi izohni qoldiradi: “Biz o‘zimiz istiqomat qilayotgan muhitni qamrab olgan hayot tarzimizni o‘zaro ijtimoiy aloqalar va mavjud madaniy belgilariga ko‘ra tushunishga harakat qilar ekanmiz, uning asosiy sababi tarixan shunday shakllanganligini va boshqacha bo‘lishi mumkin emasligini his etishimiz kerak”.³

Ijtimoiy fanlarning o‘zaro kompleks tadqiqotlari folklori tarixiy jarayon bilan bog‘lab, insonning jamiyat bilan retrospektiv holatdagi ijtimoiy aloqa va munosabatlarini o‘rnatilishiga olib keldi. U o‘zida alohida maqomga ega bo‘lgan, qandaydir elita (saralangan) guruh a‘zolari turmush tarzini yoritgandan ko‘ra, kundalik hayotda oddiy turmush tarziga rioya etib kelayotgan (kun kechirayotgan) kishilarning butun umri davomidagi faoliyat bilan bog‘liq

¹ Аникин В.П., Круглов Ю.Г. Русское народное поэтическое творчество. – М.: Просвещение, 2007. – С. 5.

² Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. -М.: Наука, 1983. - 412 стр.; Козлов В.И. Этнос. Нация. Национализм. - М.: Мысль, 1999. – 248 стр.; Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера земли. – М.: ЭКМО, 2007. - 736 стр.; Рыбаков С.Е. Философия этноса. - М.: Прогресс, 2001. – 228 стр.

³ Вебер М. “Объективность” социально-научного и социально-политического познания / См: Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. – С. 369.

ijtimoiy va tarixiy mushohadani bayon etardi. Shu jihatdan ham folklorni “quyi ijtimoiy tarix” deb nomlash mumkin. U oddiy kishilarning avlodan-avlodga o‘tib kelayotgan hayot bilan bog‘liq umid va maqsadlarini udum va an‘analarda ifolanishini o‘rganadi. U o‘zida avvalambor tarixiy xotirani, oila, shahar, qishloq, gender, demografiyani o‘zida qamrab oladi.

Folklorshunoslik tadqiqot maktablari to‘g‘risida fikr bildirilganida “Mifologik maktab” nazariyasi alohida o‘rin tutadi. O‘zbek tilida “asotir”, “afsona”, “asotiri antiqa” so‘zlari bilan ifodalanadigan “mifologiya” yoki “mif”larda qaysidir joy yoki buyum bilan bog‘liq “noyob” ramziy belgilarda kishining o‘zini “haq” ekanligini isbotlovchi o‘jarlikdan ko‘ra “ehtiyotkorlik” ustiga qurilgan “xalq diplomatiyasi” (irrasionallik) muhim o‘rin tutadi. Afsona va asotirlar qadimgi odamning borliq haqidagi ibtidoiy tasavvurlari majmui bo‘lib, koinotning yaratilishi, inson, o‘simliklar va hayvonot dunyosining vujudga kelishi, samoviy jismlarning paydo bo‘lishi, tabiiy hodisalarning sabablari va mohiyati, afsonaviy qahramonlar, ma‘budlar va ilohlar to‘g‘risidagi e‘tiqodiy qarashlarni o‘z ichiga oladi.⁴

Hamma davrlarda ham odamlar tabiat va atrof-muhitda kechayotgan hodisalarni anglay olmagan va uning natijasida sodir bo‘ladigan voqeliklarni tafakkurda idrok etish murakkabliklar tug‘dirgan. Insonlar o‘zini o‘rab turgan moddiy olamning sir-sinoatlarini tushunishga, turli sabablar bilan paydo bo‘ladigan g‘ayritabiiy hodisalarning mohiyatini anglashga harakat qilar ekanlar, atroflicha javob ololmagach, uni bor holda qabul qilishga o‘tganlar. Bunda og‘zaki ijodning moddiy olamdagi voqelikni obrazli va poetik ramzlardan foydalangan holda idrok qilish holatga nisbatan hissiy munosabatlarni shakllantirib borgan. Yer yuzida moddiy mavjudlikning tarkib topishi, bioxodisalarning tez-tez va kutilmaganda ro‘y berishi, inson va tabiat o‘rtasidagi muvozanatni kishilik ongi va tafakkurida asotirlar dunyosi orqali talqin qilishga sabab bo‘lard. Shu kabi holatni folklorshunoslikda mifologik ta‘limot namoyondalari o‘rganganlar. Ilmiy adabiyotlarda, mif, ya‘ni afsonalar qadimgi odamning voqelikka nisbatan bo‘lgan ongsiz hissiy munosabati ifodalanishini tasvirlaydi.⁵

XULOSA

Mazkur maqolada folklor badiiy ongning o‘ziga xos hodisasi sifatida chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, folklor faqat xalq ijodiyotining mahsuli emas, balki inson ongining madaniy va badiiy taraqqiyotidagi noyob hodisa hisoblanadi. Folklorning badiiy ong bilan o‘zaro aloqasi o‘ziga xos janrlar orqali ifoda etilishi va bu jarayonda xalq hayoti, uning estetik qarashlari hamda ijtimoiy tajribalari aks etishi ta‘kidlandi.

Maqolada folklorning ijtimoiy vazifasi va badiiy ahamiyati alohida yoritilib, uning zamonaviy madaniyatdagi o‘rni tahlil qilindi. Jumladan, folklor insoniyat madaniyati rivojida o‘ziga xos estetika va falsafiy qarashlarni shakllantirishda asosiy omillardan biri ekanligi ko‘rsatib berildi. Tadqiqot davomida folklor janrlarining xilma-xilligi, ularning ijtimoiy-madaniy jarayonlarga ta‘siri va badiiy tafakkurni rivojlantirishdagi ahamiyati aniqlandi.

Shuningdek, folklor nafaqat o‘tgan davrlarning madaniy merosi, balki zamonaviy madaniyatni shakllantiruvchi va boyituvchi vosita sifatida talqin qilindi. Uning zamonaviy o‘zgarishlarga moslashuvi va global madaniy muloqotdagi o‘rni yuksak baholandi.

Ushbu tadqiqot natijalari folklorni zamonaviy madaniyat va ijtimoiy hayotdagi rolini yanada chuqurroq o‘rganish uchun ilmiy zamin yaratadi va kelgusida bu sohada olib

⁴ Qarang: Jo‘rayev M. Folklorshunoslik asoslari / Toshkent, “Fan” nashriyoti, 2009. – B. 76.

⁵ Стеблин-Каменский М.И. Миф / - Л.: Наука, 1976. – С. 4-5.

boriladigan tadqiqotlarga ilmiy-amaliy yoʻnalish beradi. Folklor orqali badiiy ongni oʻrganish madaniy rivojlanishni yanada kengroq anglashga imkon yaratadi.

References:

1. Аникин В.П., Круглов Ю.Г. Русское народное поэтическое творчество. – М.: Просвещение, 2007. – С. 5.
2. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. -М.: Наука, 1983. - 412 стр.; Козлов В.И. Этнос. Нация. Национализм. - М.: Мысль, 1999. – 248 стр.; Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера земли. – М.: ЭКСМО, 2007. - 736 стр.; Рыбаков С.Е. Философия этноса. - М.: Прогресс, 2001. – 228 стр.
3. Kalanov K.K. Muqaddas joy va ziyoratgohlarning ijtimoiy-madaniy xususiyatlari / Monografiya. Toshkent, KALEON PRESS, 2023. – B. 36.
4. Вебер М. “Объективность” социально-научного и социально-политического познания / См: Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. – С. 369.
5. Joʻrayev M. Folklorshunoslik asoslari / Toshkent, “Fan” nashriyoti, 2009. – B. 76.
6. Стеблин-Каменский М.И. Миф / - Л.: Наука, 1976. – С. 4-5.